

Haagse zelfreflectie ook nodig voor de Ruimtelijke Ordening en Woonbeleid?

Auteurs: Maurice Reinink, Patricia Kooij, Rebecca van Nie en Renate Schultz | 8 maart 2021

19 januari 2021 Op deze dag stond de Tweede Kamer stil bij de kinderopvangtoeslagaffaire. Het kabinet trad af naar aanleiding van het rapport van de Parlementaire Onderzoekingscommissie Kinderopvangtoeslag. De algehele conclusie van het onderzoek was dat door harde regelgeving, vooringenomen handelen, het ontbreken van de menselijke maat en door geen gehoor te geven aan noodsignalen, tienduizenden ouders en kinderen hun leven hebben zien veranderen in een moeras van ellende. Door het aftreden neemt het kabinet de ultieme politieke verantwoordelijkheid.

Dit, de kinderopvangtoeslagaffaire, had nooit mogen gebeuren, zo stond in de excuusbrief van premier Rutte (VVD). In het debat wat daarop volgde, vonden vrijwel alle woordvoerders dat de Kamer aan zelfreflectie moet doen. Wat kunnen we concreet beter doen, vraagt Van der Staaij (SGP) zich hardop af. We moeten misschien wat minder op de actualiteiten reageren en ons wat meer bezighouden met wetgeving en fundamentele debatten, aldus Dijkhoff (VVD). Naast het falende beleid, stond de informatievoorziening aan de Tweede Kamer ter discussie. De Kamer heeft jarenlang geworsteld met het boven water krijgen van informatie. In de toekomst moet de kamer beter geïnformeerd worden besluit Rutte.

Hoewel de kinderopvangtoeslagaffaire een andere casus is dan die waar we in dit artikel bij stil staan, mogen we ons wel afvragen hoe er op de thema's Ruimte en Wonen de afgelopen jaren is gehandeld. Is het op deze thema's ook noodzakelijk om te reflecteren? Hoe hebben de afgelopen kabinetten op dit dossier gehandeld?

Welke lessen kunnen we trekken en wat beloven de politieke partijen voor de komende vier jaar? Zijn beloftes voor de komende vier jaar voldoende of moeten we veel verder vooruitkijken? Heeft de politiek de kiezers in de kou laten staan?

Waar staan we nu?

De woningmarkt en de energietransitie (die voortvloeit uit klimaatbeleid) lijken, naast COVID-19,

Afgelopen november werd ons, studenten van de MUAD, gevraagd een analyse te maken van de verkiezingsprogramma's en deze te onderzoeken op consistentie én politieke- en praktische haalbaarheid. Een mooie uitdaging voor ons als professionals en tevens studenten van de Master of Urban and Area Development (MUAD). Rob van Hilten publiceerde afgelopen december al het artikel 'Gewenst, Noodzakelijk, Waarschijnlijk?' met een vergelijkende analyse van de standpunten van politieke partijen over ruimtelijk beleid en woonbeleid. In dit artikel gaan we dieper in op de verkiezingsprogramma's.

We selecteerden op basis van een aantal criteria de partijprogramma's van CDA, ChristenUnie, D66, GroenLinks, PvdA, Partij voor de Dieren, SGP, SP en de VVD om te analyseren. Ondertussen welden de brede maatschappelijke interesse voor de verkiezingen en bijbehorende urgente thema's aan.

Wij, en u waarschijnlijk ook, konden op diverse platforms en media ons tegoed doen aan de vele boeiende artikelen, inzichten en analyses die werden gemaakt, over hoe het nu toch verder moet met de ruimtelijke ordening en de woningmarkt in Nederland.

Want er is wat aan de hand: Woningnood, stikstofcrisis, en boerenprotesten. Geen windmolens in mijn achtertuin maar wel bij iemand anders voor de deur? Verhuurderheffing schrappen of toch niet? Geen kernenergie of toch wel? Te veel regels? Te weinig sturing? De lijst is lang én boeiend.

We gingen in gesprek met Daniel Koerhuis (VVD), Henk Nijboer (PvdA), Jessica van Eijs (D66), Julius Terpstra (CDA), Paul Smeulders (GroenLinks), en Sandra Beckerman (SP) over de door hun partij gepubliceerde (concept) verkiezingsprogramma's. Ook spraken we met Co Verdaas (Hoogleraar Gebiedsontwikkeling TU Delft), Hans Leeflang (Adviseur ruimtelijke activering en VINEX architect) en Hugo Priemus (emeritus hoogleraar Systeeminnovatie Ruimtelijke Ordening TU Delft). Gaandeweg ons onderzoek zijn wij ons een aantal zaken gaan realiseren. Waarheidsvinding, de kennis van de werkelijkheid, is onmisbaar om uitspraken te kunnen doen over de 'zinnigheid' van standpunten in de verkiezingsprogramma's en standpunten van fractiespecialisten en experts.

De kennis en standpunten die zij met ons deelden, bevatten 'ik-of-wij-sporen'. Begrijpelijk want iedereen kijkt door de bril van de eigen werkelijkheid. Wij hebben ons in deze korte periode geen beeld van de complete en objectieve werkelijkheid kunnen vormen. Wel hebben we door waarnemen (het lezen van de verkiezingsprogramma's en de interviews) een beeld kunnen vormen van hun waarheid.

Deze waarheden en visies plaatsen we in dit artikel in perspectief. Zeker nu, nu er weemoedig lijkt te worden terugverlangd naar een Ministerie van Ruimtelijke Ordening en er met een wijzend vingertje gewezen lijkt te worden naar het gevoerde neoliberale beleid onder de kabinetten van Rutte. Was het vroeger dan allemaal beter? Zijn we in staat om te leren van het verleden? Wat is het nut van reflectie en hoe doen we daar ons voordeel mee? Kunnen we ons een beeld vormen van de gewenste toekomst en ons beleid daarop baseren?

vooral nog urgente thema's in politiek Den Haag te zijn.

De geanalyseerde partijen zijn het bijna allemaal eens dat er meer, betaalbare en ook duurzamere woningen moeten worden gebouwd en dat we gehoor moeten geven aan het klimaatakkoord van Parijs. Over de manier waarop dat moet gebeuren, verschillen de meningen sterk.

Voormalig minister van Veldhoven (D66) geeft in het Kamerdebat van 19 februari 2020 toe dat er sprake is van een crisis op de woningmarkt. Het huidige woningtekort is inmiddels opgelopen naar 3,2 procent, wat neerkomt op een tekort van circa 331.000 woningen.

Nederland loopt ver achter met de klimaatdoelen blijkt uit een doorrekening van het PBL in 2020. De Raad van State uit zich buitengewoon kritisch over de daadkracht vanuit Den Haag. De uitvoerbaarheid van de wettelijke basis van de klimaatmaatregelen zijn discutabel. Wetten en regelgeving lijken niet goed op elkaar aan te sluiten en er is onvoldoende samenhang tussen de plannen en wetten.

Hoe zijn we in deze situatie terechtgekomen?

Tijdens Rutte II was er nog sprake van een jubelstemming over de woningmarkt. Voormalig minister Blok (VVD) van Wonen was in opperbeste stemming toen hij in een interview in het Financieel Dagblad aangaf dat hij de eerste VVD'er was die een heel ministerie heeft laten verdwijnen. Zijn portefeuille keerde onder Rutte III niet terug. Verder kampte Nederland ook met de naweeën van de financiële crisis waardoor er ingezet werd op een fors bezuinigingsbeleid. Verdaas vat dit in het interview mooi samen door te zeggen: "Men dacht dat Nederland wel zo'n beetje af was".

Door onder andere de invoering van de verhuurderheffing en de verkoop van sociale huurwoningen aan 'buitenlandse' opkopers, zou het allemaal wel goed komen. Toch opvallend is dat, nog geen drie jaar later, tijdens het kabinet Rutte III de woningmarkt lang niet zo optimaal functioneert, als aanvankelijk werd gedacht.

Op 19 februari 2020 sprak het kabinet af jaarlijks 75.000 woningen te bouwen. Een meerderheid van de Kamer wil van de verhuurderheffing af. En een aantal

partijen ziet de oplossing in de vorming van een nieuw ministerie, of de herinvoering van het oude ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu. De minister geeft in het debat van 19 februari aan dat dit een vraag is voor een volgend kabinet.

Verdaas en Associate Professor Tom Daamen van de TU Delft zien de belangstelling voor de ruimtelijke ontwikkeling vanuit Den Haag sinds 2019 snel toenemen. Op 2 juli 2020 nam minister Ollongren (D66) de publicatie 'Nieuw Sturingsconcept voor de inrichting van Nederland' in ontvangst. Deze publicatie is onder andere een pleidooi voor een regionale investeringsagenda en de bundeling van publieke- en private investeringen in regionaal perspectief.

Volgens De Zeeuw en Verdaas is een nieuwe manier van sturen noodzakelijk. De woningbouwopgave, de energietransitie, mobiliteit, de toekomst van het landelijk gebied, duurzame economische groei en klimaatadaptie vragen om een samenhangende aanpak. In de afgelopen jaren is de samenhangende landelijke aanpak en de regie vanuit het Rijk naar de achtergrond verdwenen. Minister Ollongren geeft toe dat er meer samenhang tussen de verschillende ruimtelijke vraagstukken en de bestuurlijke inrichting moet komen.

Op 2 april 2020 stuurde de minister een brief aan de Tweede Kamer met de boodschap; *de ruimte is schaars, niet alles kan en niet alles kan overal*. In de brief werd een aanscherping van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) aangekondigd en werd opgeroepen om meer sturing te geven aan de ruimtelijke inrichting van ons land. Toch worden de belangrijke politieke besluiten over een serieuze hervorming van het ruimtelijk beleid naar het volgende kabinet doorgeschoven. Nu het kabinet demissionair is, hoeven we helemaal niet meer te rekenen op acties.

De verkiezingsprogramma's zijn ambitieus maar ook onzeker. Uiteindelijk moet er in de komende coalitie periode wederom onderhandeld worden en is het maar de vraag wat er van al die ambities terecht gaat komen. Daarnaast is de vraag of je in vier jaar tijd structurele veranderingen kunt doorvoeren en of dat nodig is. Indien de huidige coalitie wordt doorgezet, lijkt het lastig te worden om echt drastische veranderingen teweeg te brengen. De partijen liggen namelijk op een aantal essentiële punten sterk uit elkaar.

Waarom blijft het moeilijk om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen?

Trouw (2020) schetst samen met experts, op het gebied van de woningmarkt, vier punten die tot het tekort aan woningen hebben geleid.

(1) De prognoses van de bevolkingsgroei en de benodigde aantal woningen klopten niet. Huishoudens worden onder andere kleiner waardoor de prognoses steeds bijgesteld moeten worden.

(2) De bankencrisis van 2008 zette de economische groei jarenlang zwaar onder druk. Bouwbedrijven vielen massaal om en circa 50.000 bouwvakkers zochten ander werk. Het tekort is nog steeds niet opgelost. Het tekort aan personeel en materialen veroorzaakt vervolgens hoge bouwkosten. Na de bankencrisis gingen mensen massaal op zoek naar een koopwoning, daalde de hypotheekrente fors en nam de vraag enorm toe, wat samen tot een forse prijsstijging leidde.

(3) De woningcorporaties werden in een hoek gedrukt. Mede door de verhuurderheffing liep de bouw van woningen snel terug. Juist in crisistijden zouden woningcorporaties moeten zorgen voor het op peil houden van de productie en de bijkomende werkgelegenheid.

(4) De laatste en voornaamste oorzaak van de onbalans in vraag en aanbod is dat het Rijk zich heeft teruggetrokken, besluiten de experts. Veel beslissingen liet Den Haag over aan de gemeenten en provincies. Grote aanwijzingslocaties, zoals de VINEX wijken, behoren onder het neoliberale beleid tot het verleden.

Maar waren dat de enige redenen dat de woningbouwproductie afnam?

De woningnood is sinds de Tweede Wereldoorlog nooit helemaal opgelost. Het tekort staat nu op het hoogste niveau sinds de Tweede Wereldoorlog. Om daar voornamelijk het neoliberale beleid van de afgelopen jaren voor aan te wijzen, is te makkelijk.

Onvoldoende regie vanuit het rijk op de uitvoering van afspraken over klimaat en milieu leidde o.a. tot de stikstofcrisis en de PFAS-crisis waardoor bouwprojecten kwamen stil te liggen en participatietrajecten vastliepen. Toen bleek ook dat de benodigde te doorlopen procedures en regelgeving niet goed aansloten op de veranderde beleidskaders. Bovendien was ook niet goed nagedacht over de

ruimtelijke gevolgen van de energietransitie. Tel dat bij elkaar op en het is niet zo gek dat het realiseren van een woningbouwproject tegenwoordig behoorlijk lastig kan zijn.

Wat tekenend lijkt voor de aanpak van het afgelopen Kabinet, is de manier waarop ze problemen willen oplossen. In plaats van te zoeken naar structurele oplossingen werd er meestal een 'maas' in de wet gevonden.

Een duidelijk voorbeeld is de verlaging van de maximum snelheid op de autosnelwegen, zodat de woningbouw weer door kon gaan. De nieuwe maximumsnelheid wordt vervolgens niet of nauwelijks gehandhaafd. Er wordt vooral op nationaal niveau in theorie 'stikstof' gecompenseerd. Terwijl het onderliggend systeem niet wordt aangepakt. Leeflang onderschrijft dit fenomeen en noemt het een boekhoudkundige truc. Als de cijfers kloppen dan kunnen we weer door.

Terug naar nu

De verkiezingen staan voor de deur, dé tijd om de politieke ideologie en de concrete standpunten aan het 'volk' te verkondigen. Hoe denken de politieke partijen het woningtekort op te lossen en de energietransitie door te voeren? Hoe zorgen ze ervoor dat het niet alleen bij beloftes en mooie woorden blijft?

Wat we in ieder geval kunnen noteren, is dat stedelijke ontwikkeling en landschapsontwikkeling in de breedste zin van het woord weer prominent op de agenda staan! Dat is in ieder geval goed nieuws.

Verstedelijking en lange termijn regie

Door onze analyse en de afgenomen interviews voorafgaand aan dit artikel, kwamen wij tot zes focusthema's.

- 1) Strijd om ruimte met focus op woningbouwvolume en locatie;
- 2) Sociaal huurbeleid met focus op verhuurderheffing;
- 3) Regio's en verstedelijking;
- 4) Energietransitie;
- 5) Circulariteit;
- 6) Regievoering en inrichting van ons ambtelijk apparaat.

Het is nodeloos te zeggen dat alle focusthema's onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Juist om focus te bieden in dit artikel, werken wij niet alle opgaven uit. De eerste drie, en de laatste, staan centraal in dit artikel waarbij we kijken of Den Haag reflectieve lessen uit het verleden kan halen die waardevol zijn voor de toekomst.

Juist omdat ruimtelijke ordening zoveel meer is dan alleen de invulling van ruimte en nauw samenhangt met beleid en uitvoering op thema's als landbouw, natuur, energietransitie en klimaatbeleid, bespreken wij de strijd om de ruimte door de bril van de woonopgave en bijbehorende uitdagingen.

Uit onze analyse en uit de interviews kwamen vooral twee thema's naar voren die de gemoederen bezig houden, zowel bij de experts als de politici. Dat is enerzijds het vraagstuk over verstedelijking; waar gaan we bouwen en waar niet? En anderzijds het vraagstuk over de regievorming op ruimtelijke ordening en de noodzaak om tot een meer integrale en lange termijnvisie te komen.

Deze twee thema's houden nauw verband met elkaar, mogelijk is er zelfs een causaal verband. Is gebrek op het ene front niet juist het gevolg van gebrek op het andere front? Dit is de reden dat wij in dit artikel deze twee thema's centraal stellen.

Marktwerking het probleem voor het vastlopen van de woningmarkt en onbetaalbare woningen?

Veel voornamelijk links georiënteerde partijen en zelfs de gematigde rechtse partijen geven de marktwerking de schuld van het oplopende tekort en van de onbetaalbare woningen. Maar is dit een mooie term om je als 'oppositiepartij' van het huidige liberale blok te onderscheiden, of zit er ook een kern van waarheid in?

De SP ziet de vrije marktwerking als één van de belangrijkste oorzaken van de stijgende prijzen en de afnemende productie. De decentralisatie, zelfregulering en marktwerking van de afgelopen jaren heeft niet gebracht als wat men er van had verwacht, aldus de SP.

In een initiatiefnota van GroenLinks worden een aantal concrete voorstellen ingebracht om de vrije marktwerking uit de volkshuisvesting te halen.

Trouw schetst een aantal reflecterende lessen over de marktwerking. Les één is dat de overheid altijd met

een visie en beleid moeten komen. Les twee is dat de politiek niet zo goed is in langetermijndenken, omdat de nieuwe verkiezingen de stip op de horizon zijn. Decentralisatie is de laatste jaren het antwoord. Op decentraal niveau is de prioriteit voor wonen groot en wordt de steun vanuit de Rijksoverheid vaak gemist. De derde les is dat de politieke prioriteit en de organisatiekracht om het woonprobleem op te lossen lijkt te ontbreken.

De lessen die Trouw schetst, zijn boeiend. Heeft de overheid een duidelijke visie en beleid op de actuele thema's? Is de politiek wel in staat om voor de lange termijn beleid te ontwikkelen, als de politieke termijn 'slechts' vier jaar bedraagt? Wat is de reden dat de decentrale overheden zich alleen voelen staan? Welke lessen kan Den Haag trekken? Wordt er in dit dossier ook teveel op de actualiteiten gereageerd en minder op de fundamentele vraagstukken?

Kunnen we wel van marktwerking op de woningmarkt spreken?

In ons land is de woningmarkt net als in de meeste westerse economieën gereguleerd. Zo kennen we in Nederland hypotheekregels, hebben we bestemmingsplannen, vergunningaanvragen, een bouwbesluit en vele andere vormen van regulering. Al deze regels zijn vastgelegd in wetten.

Er is al decennia een golfbeweging tussen regulering en marktwerking te bespeuren. De verkiezingsprogramma's tonen veel trekjes van een drang naar meer regulering en sturing. Na vijftien jaar 'marktwerking en liberaal beleid' is het wel mooi geweest. Tijd voor meer regulering, lijkt het devies te zijn.

Eerherstel van woningcorporaties de sleutel tot succes?

Veel politieke partijen zien voor de woningcorporaties een belangrijke rol weggelegd voor het bouwen van voldoende, kwalitatieve, duurzame en betaalbare woningen. Het afschaffen, of wijzigen van de verhuurderheffing zou corporaties weer in staat moeten stellen om meer te kunnen bouwen. Smeulders (GroenLinks) wil de afschaffing van de verhuurderheffing tevens inzetten als investeringsfonds om de woningvoorraad van corporaties te verduurzamen. De PVDA, CDA, D66 en SGP zien in de corporaties ook de organisaties om

meer voor de middengroepen te bouwen. Hierdoor hebben mensen ook de keuze om betaalbaar te huren bij iemand die geen winstoogmerk heeft.

De SP gaat een stap verder. De woningcorporatie komt deels in handen van de huurders. Huurders krijgen meer zeggenschap over hun eigen leef- en woonomgeving, zo staat in het verkiezingsprogramma. Beckerman (SP) licht in een interview toe dat die visie op corporaties breder en genuanceerder ligt. De corporatie komt niet letterlijk in handen van de huurders; het is bedoeld als een democratiseringsbeweging. Ook mogen corporaties wat de SP betreft middenhuur gaan aanbieden. Daardoor krijgen de wijken een diverse samenstelling van bewoners, wat bijdraagt aan de leefbaarheid. Op dit laatste punt is GroenLinks het eens met de SP. Deze vorm van sturing op kwaliteit van de leefomgeving en wijksamenstelling is wat de SP betreft een voorwaarde om meer zeggenschap bij huurders neer te leggen.

De verhuurderheffing wordt door veel partijen gezien als een instrument om op woningbouwproductie, en voor sommige partijen ook op verduurzaming, van de bestaande woningvoorraad te sturen.

Het afschaffen van de heffing kan op veel bijval van experts rekenen. Zo is Priemus buitengewoon kritisch op het huidige beleid. De verhuurderheffing ziet hij als één van de ergste punten uit het huidige beleid en ziet de heffing dan ook graag zo snel mogelijk verdwijnen. Ook Leeflang denkt dat corporaties en coöperaties voor de toekomst belangrijk zijn. Geef de corporaties weer een belangrijkere rol, ook in de maatschappelijke doelen en zorg voor gedeeld eigendom richting de toekomst, aldus Leeflang. Tegelijkertijd moeten we wel oppassen dat het Rijk niet de enige organisatie voor uitvoering is, zo stelt hij.

Verdaas ziet de verhuurderheffing als een soort straf die destijds uiteraard een ratio had. Dat de woningcorporaties weer meer ruimte krijgen, vindt hij zeer welkom. Prestatieafspraken zijn belangrijk en een prima instrument om mee te sturen.

De enige partij¹ die de verhuurderheffing niet wil afschaffen, is de VVD. 'De inkomsten uit de verhuurderheffing worden namelijk goed besteed. Dat geld gaat naar allerlei taken; zoals de politie, onderwijs en de zorg. Het is dus niet zo dat het geld wordt verbrand.

Andere partijen melden vervolgens niet hoe ze de gemist inkomsten dekken. Corporaties maken een forse winst en ontvangen behoorlijk wat subsidies. Woningcorporaties kunnen wel een korting op de verhuurderheffing krijgen als de woningbouwaantallen wel worden gehaald en omgekeerd', stelt Koerhuis (VVD).

Werkt de Ladder voor Duurzame Verstedelijking?

De Ladder voor Duurzame Verstedelijking is als afwegingskader bedoeld en streeft transparante besluitvorming na. Het doel van de Ladder is voornamelijk om een zorgvuldig en duurzaam gebruik van de ruimte na te streven.

Deze ladder is slechts een van de vele instrumenten die wordt ingezet bij de vorming van ruimtelijk beleid en de uitvoering daarvan. De ruimtelijke ordening en bijbehorend beleid is een complex onderwerp dat niet in één artikel gevat kan worden. De eerder genoemde Ladder voor Duurzame Verstedelijking is een mooi instrument waarmee we de discussie kunnen voeren over die verstedelijking. Vanzelfsprekend zijn er meer instrumenten.

De VVD is voorstander van de afschaffing van de ladder. Koerhuis vindt de wirwar aan regelgeving één van de belangrijkste oorzaken van de lage bouwproductie. Hij ziet ontwikkelaars vooral 'strijden' met gemeentes en provincies. Door onder andere de Ladder af te schaffen kun je meer woningen bouwen, is het idee van de VVD.

Het doel van de Ladder is niet om overal te bouwen waar je maar kunt, maar juist om een betere afweging te kunnen maken met andere ruimtelijke prioriteiten over de meest geschikte locaties.

In een kamerbrief van minister Ollongren (2019) lijkt het niet aannemelijk dat de Ladder voor vertraging en een tekort aan bouwlocaties zorgt. Zowel gemeenten als provincies zijn redelijk positief over het instrument en ervaren het werken met de Ladder niet als een belemmering.

Het overprogrammeren wordt wel aanbevolen om planuitval te beperken. Minister Ollongren geeft in de kamerbrief aan geen voorstander te zijn van een vast percentage overprogramming, omdat zij dit als

¹ Die door ons zijn geanalyseerd.

maatwerk ziet. Tenslotte wordt in de Kamerbrief aangegeven dat de NOVI een belangrijk instrument wordt voor de verstedelijkingsstrategie. In dit programma wordt nog onderzocht welke onderdelen juridisch vast worden gelegd. Dit kan consequenties hebben voor de Ladder voor Duurzame Verstedelijking.

Is er één sleutel die tot de oplossing leidt?

Nee die is er zeker niet. De ruimtelijke opgaven van Nederland zijn complex. De schaarse ruimte maakt dat we naast ieder dubbeltje, ook iedere hectare moeten omdraaien bij het maken van keuzes. Landbouw, natuur, woningbouw, bedrijventerreinen, datacenters, mobiliteit en energie: allemaal vragen ze om ruimte. Het is juist die samenhang die nodig is om te komen tot een gebalanceerde verdeling van de ruimte. Politiek Nederland lijkt dit meer en meer te beseffen. De NOVI en de Omgevingswet sorteren daar op voor. De vraag is echter: Hóe gaan we uitvoering geven aan die integrale visie op de invulling van de ruimte? Hoe kan men komen tot een sectoroverstijgende visie die gericht is op de lange termijn? Moeten we de discussie voeren over welke meters grond we waarvoor gebruiken? Of is ligt de werkelijke discussie een laag daar boven? Gaat het om een samenhangende, op lange termijn gerichte visie? Die vervolgens overigens óók nog uitvoering moet worden gebracht ?

Veel partijen lijken in de oprichting van een nieuw ministerie juist een sleutel te zien.

Is een nieuw ministerie de sleutel?

Als er één onderwerp is waar de meeste politieke partijen het over eens lijken te zijn, dan is het wel dat de centrale overheid weer meer regie moet voeren. De manier waarop is weer een andere discussie uiteraard.

Het CDA ziet graag een ministerie, gelijk aan VROM, terugkeren. Terwijl het CDA samen met de VVD een van de drijvende krachten was achter de afschaffing van het ministerie in 2010. Voormalig CDA kamerlid Koopmans heeft het ministerie naar eigen zeggen ervaren als een hardnekkige tegenstander in plaats van een medestander. Er werd vaak vanuit een wantrouwen gewerkt. Zo werden enorme boekwerken gemaakt, waartegen het bedrijfsleven onder andere in opstand kwam. De drie redenen voor

de afschaffing waren volgens Koopmans ten eerste de ongebreidelde regelzucht. Ten tweede was er een drang naar een kleinere overheid met minder ministeries, en tenslotte de wens tot het creëren van meer samenhang in de besluitvorming.

VROM en Verkeer en Waterstaat raakten elkaar zo nauw, dat het destijds een logische stap leek om de ministeries samen te voegen. Leeftang was destijds van mening dat het samenvoegen van de ministeries tot betere samenwerking zou leiden. Dit bleek achteraf enigszins een utopie te zijn.

Nu wil het CDA weer een ministerie, of soortgelijk ministerie van VROM, herinvoeren. Kwestie van voortschrijdend inzicht, of is er meer aan de hand? Waarom zou een nieuw ministerie nu wel de 'problemen' kunnen oplossen?

In december 2020 berichtte Rob van Hilten al in zijn artikel "Gewenst, noodzakelijk, waarschijnlijk" dat veel partijen pleiten voor meer samenhang tussen de verschillende beleidsterreinen. De terugkeer van een ministerie van VROM zou hieraan bij moeten dragen.

GroenLinks noemt het een ministerie van Volkshuisvesting, aldus Smeulders. Het rijk moet meer regie nemen bij de integrale afstemming van de beleidsprioriteiten en moet daarbij ook de bijbehorende budgetten leveren. De urgentie van de woningbouwopgave ligt daar mede aan ten grondslag.

De PvdA vindt dat er één ministerie verantwoordelijk moet zijn voor de ruimte en de woningbouw, zodat er meer samenhang tussen de verschillende beleidsterreinen ontstaat. De SP pleit voor een nationaal bouwplan en voor een nieuw ministerie van Wonen. In het gesprek met Beckerman werd dit voorstel aangevuld met een ministerie van Ruimte in plaats van Wonen. Ook bij de SP gaat het om de samenhang tussen de verschillende beleidsterreinen.

De Partij voor de Dieren is geen voorstander van een nieuw ministerie maar wil wel een minister voor Volkshuisvesting én een minister voor Regionale Ontwikkeling waarbij laatstgenoemde een Programma voor de ontwikkeling van de Regio maakt. Mede daarmee willen zij vooral sturen op gemengde wijken. De kwaliteit van de leefomgeving moet leidend zijn. Daarnaast is de Partij voor de Dieren van mening dat deels herbesteding van landbouwgronden acceptabel, en zelfs wenselijk is. Een samenhangende visie op de ruimtelijke ordening, duurzame landbouw,

regionale voedselproductie en natuur is een belangrijk onderdeel in het verkiezingsprogramma.

De ChristenUnie onderschrijft het standpunt van de Partij voor de Dieren als het gaat om regionalisering van landbouw en voedselproductie en stelt dat zij waarde hechten aan sturing op sterke economische clusters en clustering van functies in krimpgebieden. Een uitspraak over eventuele nieuwe ministeries of ministers doet de ChristenUnie vooralsnog niet ².

De VVD ziet vooralsnog niets in een herinvoering van het ministerie van VROM. Zo ziet Koerhuis de maakbaarheid van de samenleving en de strijd om de ruimte niet zo in. Vanuit macro perspectief redeneren over de indeling van Nederland lijkt hem onnodig. Wel is hij van mening dat Den Haag meer moet regisseren en ingrijpen, door onder andere bouwlocaties aan te wijzen en minder regeldruk te creëren. Dit past bij de huidige bevoegdheden van de minister. Een systeemwijziging is dan ook niet nodig.

De discussie binnen de partijprogramma's gaat dus voornamelijk over meer regie en sturing van het Rijk. De energietransitie, stikstof, landbouw, natuur, binnen- en buitenstedelijk bouwen lijken de aanleiding te zijn om meer vanuit Den Haag te regisseren.

Minister Ollongren informeert de Kamer in 2020 over het belang van meer regie van het Rijk. Zij geeft aan dat de toenemende druk op de leefomgeving en de fundamentele keuzes die daarvoor nodig zijn, niet alleen door gemeenten opgelost kunnen worden. Zij benoemt hiermee feitelijk de strijd om de ruimte.

Volgens Smeulders is een nieuw ministerie niet alleen belangrijk voor de beeldvorming, maar ook voor de verhoudingen in Den Haag. Net als de PvdA en D66 vindt ook GroenLinks het onbegrijpelijk dat Wonen er binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken nu 'een beetje bijgedaan wordt' terwijl het een urgent thema is.

D66 gaat voor het oude ministerie van VROM, maar geen 'V' van volkshuisvesting maar een 'W' van Wonen omdat dit een bredere lading dekt, aldus Van Eijs (D66). Volgens Nijboer (PvdA) kan de 'M' van VROM ook voor mobiliteit staan vanwege de behoefte op een meer integrale benadering. Maar het gaat er vooral om dat één ministerie verantwoordelijk is voor

de ruimte in Nederland en de woningbouw. Het CDA is het hiermee eens en vindt dat er behoefte is aan samenhang en centrale regie, maar hoe dit ministerie moet heten is minder belangrijk, aldus Terpstra (CDA). De SP wil een nieuw ministerie van Wonen, al zou dat dus ook een ministerie van Ruimte kunnen zijn. De SGP en ChristenUnie gaan verder niet in op de toevoeging van een nieuw ministerie.

Maar waar gaat dit nieuwe ministerie zich dan mee bezig houden en is dit de oplossing?

Volgens Leeflang zit er een grote nostalgische lijn in de drang naar een terugkeer van een ministerie. Verdaas geeft aan dat een nieuw ministerie niet zoveel gaat oplossen. De 'strijd' gaat voornamelijk tussen de verschillende belangen. Een nieuw kabinet moet toch weer afspraken zien te maken. Volgens Priemus moet een nieuw ministerie daarom gaan over meer dan alleen wonen, of ruimtelijke ordening. Hij pleit voor een meer integrale visie; het gaat om de samenhang tussen de verschillende belangen en domeinen. Het gevaar is dat een nieuw ministerie voornamelijk in dienst komt te staan van het woonvraagstuk terwijl andere fundamentele vragen dan onbeantwoord blijven.

Verdaas hoopt dat er geen nieuw departement wordt gecreëerd omdat dit tot vertraging van de uitvoering kan leiden. Hij stelt dat de allergrootste les uit het verleden is dat we achter de feiten aan lopen. De politiek is reactief op urgente maatschappelijke discussies, zo werkt dat tenslotte in een democratie. Ons land is nooit af omdat er altijd nieuwe opgaven liggen. De politieke zoektocht op dit moment is hoe we daar weer meer 'sturing' aan kunnen geven. Volgens Leeflang is het sectorale denken een van de redenen van die zoektocht. Beckerman herkent dat standpunt en onderschrijft de te sterk sectorale manier van denken en werken in Den Haag.

Reflectie, visie en samenhang noodzakelijk?

Het gaat niet zozeer om de naam van het eventuele nieuwe ministerie. Het gaat ook niet om individuele maatregelen zoals de verhuurderheffing of de Ladder voor Duurzame Verstedelijking.

Waar het echt om zou moeten gaan, is de reflectie op het systeem en de manier van handelen, in plaats van te reageren op de korte termijn. In wat voor land

² Op het moment van analyseren in december 2020 had ChristenUnie nog geen (concept) verkiezingsprogramma beschikbaar.

willen we wonen? Hebben we het alleen over woningaantallen, of moeten we ook kijken naar onze vorm van bezit en naar de kwalitatieve woonbehoefte, in plaats van voornamelijk op aantallen te focussen? Hoe denken we over kernenergie? Hoe denken we over de toekomst van de landbouw? Hoe kunnen we samenhang tussen het beleid creëren?

Deze fundamentele discussies zijn tijdens de afgelopen kabinetsperiode op Rijksniveau niet echt gevoerd, waardoor de thema's nu hoog op de agenda staan.

Is samenhang het toverwoord?

De experts zijn het over één onderdeel expliciet eens en dat is dat er meer samenhang moet komen tussen de opgaven en ministeries. De sectorale en korte termijn aanpak zorgt niet voor oplossingen. Het eventueel nieuw te vormen ministerie loopt ook het risico om in een sectorale aanpak te verzanden.

Leeflang pleit daarom voor een facetminister van Leefomgeving, met budget, die over de sectoren heen kan werken. Vergelijkbaar met de minister van financiën die ook domeinoverstijgend werkt.

Het meest pakkende voorbeeld lijkt ook wel de Regionale Energiestrategie (RES) te zijn. Als je alle kaarten aan elkaar plakt en deze eens goed bekijkt, zie je dan een land waar je graag wilt wonen? Dat vraagt Leeflang zich hardop af en beantwoordt deze vraag vervolgens door te stellen dat dat zeker niet het geval is. Hij juicht de initiatieven van iedere RES toe maar pleit vervolgens wel voor regie op nationaal niveau. Waarom moet iedere regio aan dezelfde voorwaarden voldoen? In de Achterhoek is misschien wel meer ruimte om windmolens te plaatsen? In de Randstad is die ruimte er in minder mate. Zo heeft iedere regio zijn kansen en beperkingen. Bekijk de samenhang.

Volgens de experts is de verantwoordelijkheid voor de uitvoering door de regio's het uitgangspunt en dat moet ook zo blijven. Een visie vanuit de regio en de gemeenten is volgens Leeflang belangrijk. Je hoeft geen nieuw (publiek) stelsel te bouwen. Maar het is niet wenselijk om een nieuwe weg of infrastructuur aan te leggen zonder dat daar bijvoorbeeld de opgave van de energietransitie in is meegenomen. Je zou over de vakdepartementen heen moeten kijken. Vervolgens kan er alleen aanspraak gemaakt worden op budget als de samenhang is bekeken.

Volgens Verdaas kan de NOVI een belangrijk instrument zijn. Maak iemand in Den Haag verantwoordelijk voor de NOVI. Op dit moment is de NOVI bovendien nog niet concreet genoeg om iemand echt te raken. Een NOVEX (NOVI Extra) waarin de meest fundamentele vraagstukken worden beantwoord zou een logische vervolgstap zijn. Bijvoorbeeld of er nu wel of niet extra in krimpregio's geïnvesteerd moet worden.

De discussie in Den Haag zou niet moeten gaan over wáár we een woonwijk willen bouwen, of wáár we een windmolen moeten plaatsen. Den Haag zou weer meer als sparringpartner moeten opereren. De vragen die je vanuit Den Haag in een regiefunctie volgens Leeflang moet stellen, zijn: "Hoe kan ik (je) de regio helpen? Wat is er nodig om op te schalen?"

Geen discussie tussen overheidslagen en nieuwe departementen, maar samen het pure dialoog voeren en deze hulpvragen stellen.

Neem de uitkomsten van die dialogen mee en voer daar de fundamentele gesprekken en reflecteer met de Kamer, in plaats van vanuit Den Haag te touwtrekken over meer sturing of loslaten. Zoek de verbinding, gooi piketpalen om, kortom maak een visie, samen met lokale overheden, ondernemers en bewoners.

Samenhang en integrale benadering lijken de sleutelwoorden tot succes. Of een nieuw ministerie, een facetminister, het aanwijzen van bouwlocaties, het afschaffen van regels en de vereenvoudiging van procedures oplossingen zijn, is wellicht minder relevant. Iedere partij heeft ideeën, die in een bepaalde omvang een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van de huidige opgave. Iedere partij en persoon kijkt door een andere bril naar de werkelijkheid.

De politieke- en praktische haalbaarheid kun je alleen behalen als je reflecteert en van het verleden leert. Volgens ons voorkom je dán dat je geleerde lessen uit het verleden opnieuw moet leren en onnodige lessen krijgt.

Bronnen:

Daamen, T., Verdaas, C. (2021). Gebiedsontwikkeling is terug van nooit weggeweest. *Gebiedsontwikkeling.nu* Geraadpleegd op 22 januari 2021, van <https://www.gebiedsontwikkeling.nu/artikelen/gebiedsontwikkeling-terug-van-nooit-weggeweest/>

Gebiedsontwikkeling. (2020). Kajsja Ollongren neemt visie leerstoel Gebiedsontwikkeling over grote ruimtelijke opgaven in ontvangst. *Gebiedsontwikkeling.nu* Geraadpleegd op 14 januari 2021, van <https://www.gebiedsontwikkeling.nu/artikelen/kajsja-ollongren-neemt-visie-leerstoel-gebiedsontwikkeling-over-grote-ruimtelijke-opgaven-ontvangst/>

GroenLinks. (2019, 12 maart). GroenLinks wil marktwerking in huursector afschaffen. Geraadpleegd op 6 januari 2021, van <https://groenlinks.nl/nieuws/groenlinks-wil-marktwerking-huursector-afschaffen-0>

Hochstenbach, C. (2020, 19 februari). Waar blijft onze minister van Wonen? *RTL Nieuws*. Geraadpleegd op 6 januari 2021, van <https://www.rtlnieuws.nl/economie/opinie/column/5027526/blok-woningmarkt-velthoven-crisis-woningnood-huizenprijzen-daklozen>

Hofs, Y. (2020, 13 oktober). Schouten haalt met omweggetje van 1 miljard euro rem eraf voor een deel van de woningbouw. *Volkskrant*. Geraadpleegd op 20 januari 2021, van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/schouten-haalt-met-omweggetje-van-1-miljard-euro-rem-erf-voor-een-deel-van-de-woningbouw~b1d41b40/>

Hypotheker. (20 februari, 2020). *Tweede kamer debateert over wooncrisis*. Geraadpleegd op 14 januari 2021, van <https://www.hypotheker.nl/actueel/nieuwsberichten/2020/tweede-kamer-debateert-over-wooncrisis/>

Markus, N. (2020, 30 oktober). Klimaatdoel 2030 raakt uit zicht, kabinet kondigt extra maatregelen aan. *Trouw*. Geraadpleegd op 22 januari 2021, van <https://www.trouw.nl/politiek/klimaatdoel-2030-raakt-uit-zicht-kabinet-kondigt-extra-maatregelen-aan~ba2d93e1/>

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties. (2019, 29 augustus). *Kamerbrief over rapport Ladder voor duurzame verstedelijking*. Geraadpleegd op 22 januari 2021, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/08/29/kamerbrief-over-rapport-ladder-voor-duurzame-verstedelijking>

Mulder, K. (2010). Handboek voor waarzeggers: Waarom leren we niet van onderzoek? Waarheidsvinding in de stedelijke vernieuwing, een kentheoretische verkenning.

Muskee, M. (2020, 12 juni). Landelijke regie bij woningbouw- Samen bouwen. *VNG*. Geraadpleegd op 8 januari 2021, van <https://vng.nl/artikelen/landelijke-regie-bij-woningbouw-samen-bouwen>

NieuwsNL. (2021, 1 februari). Woningtekort loopt de komende jaren verder op. Geraadpleegd op 20 januari, van <https://nieuws.nl/economie/20210201/woningtekort-loopt-de-komende-jaren-verder-op/>

Obbink, H. (2020). Zo kwam Nederland aan een tekort van 331.000 woningen. *Trouw*. Geraadpleegd op 21 januari 2021, van <https://www.trouw.nl/economie/zo-kwam-nederland-aan-een-tekort-van-331-000-woningen~b04d8d53/>

Rijksoverheid. (2020, 15 juni). *Staat van de woningmarkt 2020*. Geraadpleegd op 20 januari, van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/06/15/staat-van-de-woningmarkt-2020>

Rothbard, M. N. (2008). Free Market. *The Library of Economics and Liberty*. Geraadpleegd op 21 januari, van <https://www.econlib.org/library/Enc/FreeMarket.html>

Trouw. (2017, 15 november). *Bijklussen in de B&B is niets voor Stef Blok*. Geraadpleegd op 21 januari 2021, van <https://www.trouw.nl/nieuws/bijklussen-in-de-b-b-is-niets-voor-stef-blok~b83f6a51/>

Tweede Kamer. (2019, 19 februari). *Plenaire vergadering 19 februari 2019*. Geraadpleegd op 21 januari 2021, van https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/plenaire_vergaderingen/details?date=19-02-2019

Tweede Kamer. (2021, 19 januari). *Debat over verslag commissie kinderopvangtoeslag en aftreden kabinet*. Geraadpleegd op 21 januari 2021, van https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/debat-over-verslag-commissie-kinderopvangtoeslag

Visser, J.P. (2020, 16 mei). De woningmarkt kan wel wat marktwerking gebruiken. *Wynia's Week*. Geraadpleegd op 6 januari 2021, van <https://www.wyniasweek.nl/de-woningmarkt-kan-wel-wat-marktwerking-gebruiken/>

Wageningen University & Research. (2019). *Een natuurlijkere toekomst voor Nederland in 2120*.

Warbroek, B. (2011, 13 mei). Waarom VROM moest verdwijnen. *Binnenlands Bestuur*. Geraadpleegd op 8 januari 2021, van <https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/achtergrond/achtergrond/waarom-vrom-moest-verdwijnen.1126531.lynkx>